

ՊԱՊԱԿԱՆ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԸ ԵՎ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ (1291-1344 թթ.)

XIII դ. ընթացող քաղաքական մի քանի իրադարձություններ շրջադարձային նշանակություն ունեցան Կիլիկիայի հայկական թագավորության առևտրական հարաբերությունների զարգացման համար: 1258 թ. նվաճելով Բաղդադը և կործանելով Աբբասյան խալիֆայությունը, մոնղոլներն արմատապես փոխեցին տարածաշրջանի ոչ միայն ռազմաքաղաքական իրադրությունը, այլև դարերի ընթացքում ձևավորված առևտրական ճանապարհների ցանցը: Արդյունքում՝ Կիլիկիան, ի դեմս իր գլխավոր նավահանգիստ Այասի, դառնում է Ասիայի խորքերից Միջերկրական ծով ձգվող առևտրական մայրուղիների կարևոր հանգրվան՝ ավելի թուլացնելով խաչակրաց նավահանգիստների համանման դերը:

1261 թ. Լատինական կայսրության կործանումից հետո Բյուզանդիան կրկին վերականգնվում է և աստիճանաբար սկսում ամրացնել իր դիրքերը Սևծովյան առևտրական համակարգում: Եթե Ջենովան, որը Բյուզանդիայի գլխավոր դաշնակիցն էր, բացառիկ արտոնություններ ստացավ Սև ծովում, ապա մյուս բոլոր առևտրական տերությունների համար Կ.Պոլսում առևտուր իրականացնելու համար սահմանվեցին բավական բարձր մաքսատուրքեր¹:

Ռազմա-քաղաքական երրորդ խոշոր իրադարձությունը, որը մեծապես խթանեց Հայկական թագավորության առևտուրը՝ խաչակրաց Արևելքի անկումն էր: 1289 թ. Եգիպտոսի մամլուքյան սուլթանությունը նվաճում է Տրիպոլին, 1291 թ. մայիսի 18-ին սուլթան Աշրաֆը գրավում

¹ Riley-Smith J., Government in Latin Syria and Commercial Privileges of Foreign Merchants, "Relations Between East and West in the Middle Ages", Edinburgh University Press, 1973, p. 117.

է Աքքան, իսկ մի քանի շաբաթ անց՝ Տյուրոսը, Սիդոնն ու Բեյրութը²:

XIII դ. առաջին կեսից պապերի և մոնղոլների ակտիվ շփումներն աստիճանաբար նոր բնույթ էին ստանում: Ինչպես սպասվում էր՝ Կիլիկիան դառնում է Արևմուտքի և Իրանի մոնղոլների ինչպես քաղաքական, այնպես էլ առևտրա-տնտեսական ծրագրերի իրականացման հիմնական դերակատարներից մեկը: Իհարկե, այդ համագործակցության նպատակը մահմեդական աշխարհն ընդհանուր օղակի մեջ առնելն էր՝ ենթարկելով այն քաղաքական և տնտեսական մեկուսացման: Դեռևս Չեթում Ա-ը (1226-1270) քաջ գիտակցում էր, որ մամլուքյան հզոր սուլթանությանը ճնշելու միակ իրատեսական հնարավորությունը տնտեսական շրջափակումն է: Նա խստորեն արգելել էր իր բնակիչներին եգիպտացիների հետ փայտի և երկաթի առևտուր կատարել³: Նշենք, որ Եգիպտոսի հացահատիկի մեծ պահանջարկը, որը Սև ծովով, Կիլիկյան ու Կիպրոսյան մավահանգիստներով հիմնականում ապահովում էին եվրոպացիները, բավական հզոր լծակ էր սուլթանությանը տնտեսական ճգնաժամի առաջ կանգնեցնելու համար: Պատահական չէ, որ 1260-ականների կեսերին Եգիպտոսում տիրող սովը⁴ մեղմելու նպատակով՝ Բայբարսը, 1266 թ. արշավանքից հետո, Չեթում Ա-ից պահանջում էր հացահատիկ ներկրել Կիլիկյան մավահանգիստներով⁵:

Աքքայի անկումից անմիջապես հետո պապությունն արգելք դրեց Եգիպտոսի և Ասորիքի քաղաքների հետ ընթացող առևտրական կապերի վրա⁶: Ինչպես Բոնիֆացիոս VIII-ի (1294-1303), այնպես էլ Բենեդիկտոս XI-ի (1303-1304) սահմանած արգելքները տարածվեցին, գլխավորապես, Եգիպտոսի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող ապրանքատեսակների ներկրման վրա: Մասնավորապես, Վենետիկին ու Ջենովային արգելվեց սուլթանությանը ռազմամթերք վա-

² Микаелян Г., История Киликийского Армянского государства, Е., 1952, с. 425. Տե՛ս նաև Սուրաֆյան Կ., Կիլիկիան կայսրությունների խաչմերուկում, Ե., 2001, էջ 45; Տեր-Պետրոսյան Լ., Խաչակիրները և հայերը, հ. Ա, Ե., 2005, էջ 98, 113; Muir S., The Mamluke or Slave Dynasty of Egypt, London, 1896, p. 44; Lane-Poole S., A History of Egypt in the Middle Ages, London, 1901, pp. 285-287.

³ Տեր-Պետրոսյան Լ., նշվ. աշխ., էջ 319:

⁴ Lane-Poole S., նշվ. աշխ., էջ 273:

⁵ Դարդել Յովհ., Ժամանակագրութիւն Հայոց, Ս. Պետերբուրգ, 1891, էջ ԿԷ:

⁶ Ashtor E., Levant Trade in the Later Middle Ages, Princeton N.J., 1983, p. 17.

ճառել: Իսկ 1292 թ. սահմանվել էր ևս մի արգելք, որով փորձ էր արվում կանգնեցնել ստրուկների վաճառքը Եգիպտոս⁷:

Արտաքուստ, այս արգելքներն ուղղված էին տնտեսապես թուլացնելու սուլթանությանը, ինչը հնարավորություն կտար Արևմուտքին խաչակրաց նոր արշավանք ձեռնարկել: Սակայն, առավել քան երբևէ, միջազգային քաղաքական հարաբերություններն անքակտորեն միահյուսվում էին տնտեսական շահի հետ: Բավական է նշել, որ 1289 թ. (Տրիպոլիի անկման տարում) Վենետիկը և 1290 թ. (Աքքայի անկման նախաշեմին) Ջենովան առևտրական նոր պայմանագրեր են կնքում Եգիպտոսի հետ, որոնց հետևում են Արագոնն ու Ափցիլիան⁸: Իրենց կողմից սահմանած արգելքների միջոցով պապերն ահռելի եկամուտ էին ստանում: Օրինակ, այն առևտրականները, որոնք խախտում էին արգելքները պարտավոր էին մեծ գումարների հասնող տուգանք վճարել կաթոլիկ եկեղեցուն (պապին կամ նրա կողմից թույլտվություն ստացած եպիսկոպոսություններին), որն իբր այն պետք է օգտագործեր խաչակրաց արշավանքի նախապատրաստման համար⁹: 1302 թ. Վենետիկն ավելի շահավետ արտոնություններ է ձեռք բերում Կահիրեից¹⁰, իսկ Ջենովան շարունակում էր Եգիպտոսի հետ մեծ ծավալների հասնող ստրկավաճառությունը: Հիշատակելի է մի դեպք, երբ ջենովացի առևտրականը մեղադրվում էր սուլթանությանը 10000 ստրուկների վաճառքի համար, այն դեպքում, երբ մամլուքյան բանակը համալրվում էր հենց այդ ստրուկներով¹¹: Հաճախ են դեպքերը, երբ Արևմուտքի վաճառականները սուլթանության տիրույթներ մեծ ծավալի ռազմամթերք են ներկրել¹²: Խաչակրաց նոր արշավանքը լոկ պատրվակ էր: Եվրոպայի առևտրական գերտերությունների ձեռքում արգելքներն ուղղակի լծակի դեր էին կատարում սուլթանության վրա ժամանակ առ ժամանակ ճնշում գործադրելու համար, որոնց խստացման պայմաններում Եգիպտոսում ապ-

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Михайлян Г., նշվ. աշխ., էջ 425: Stéu նաև Heyd W., Histoire du commerce du Levant au moyen age, Amsterdam, 1967, t. I, p. 416; Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 5, 17, 20.

⁹ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 18, 21:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 27:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 28-29:

¹² Նույն տեղում, էջ 8, 20- 23:

րանքների, հատկապես՝ սննդամթերքի գներն աննախադեպ աճում էին¹³։ Բավական հաճախ սուլթանությունը հայտնվում էր համատարած սովի պայմաններում։ Օրինակ, 1296 թ. սովի արդյունքում՝ Ալեքսանդրիան, առանց արևմտյան վաճառականների կողմից ապօրինի ներկրվող հացահատիկի, կարող էր նույնիսկ ամայանալ¹⁴։ Հայտնի է, որ Կահիրեում մամլուքների տիրապետության շրջանում շուրջ տասը մեծ սով է եղել¹⁵։

Միջազգային առևտրական հարաբերություններում Կիլիկիայի Հայկական թագավորության ծանրակշիռ դերակատարման ժամանակաշրջանը գրեթե համընկնում է արգելքների շրջանի հետ։ Եվրոպայի ծովային գերտերությունների, հատկապես՝ Վենետիկի հանրապետության համար, Կիպրոսը, ինչպես և Կիլիկիայի թագավորությունը վերածվում են ակտիվ միջնորդների սուլթանության հետ առևտրական կապերում։ Այսպես, Կիպրոսյան Ֆամագուստան, ինչպես նաև Ալեքսանդրիան դառնում են դեպի Եվրոպա բամբակի, շաքարի և բազմաթիվ այլ ապրանքների արտահանման գլխավոր կենտրոններ¹⁶։ Ասորիքում և այլ վայրերում մշակված բամբակը բերվում էր Այաս, որտեղից այն վեներտիկցի, ֆլորենտացի, ինչպես նաև կատալոնյան Նարբոննա քաղաքի վաճառականների կողմից արտահանվում էր Եվրոպա¹⁷։ Հիշատակվում է Թավրիզից Այաս մեծ քանակի մետաքսի ներկրման մասին, որն անհամեմատ ավելի բարձր որակ ուներ¹⁸։ Կիլիկյան գլխավոր նավահանգիստը ստրկավաճառության կարևոր միջնորդ էր։ Սևծովյան ավազա-

¹³ Muir S., նշվ. աշխ., էջ 49: Տե՛ս նաև Soderberg J., Prices in the Medieval Near East and Europe, Stockholm, 2004, www.iisg.nl/hpw/papers/soderberg.odf, p. 3.

¹⁴ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 21: Տե՛ս նաև Muir S., նշվ. աշխ., էջ 49:

¹⁵ Soderberg J., նշվ. աշխ., էջ 7:

¹⁶ Ալիշան Ղ., Սիսուան, Վենետիկ, 1885, էջ 387: Տե՛ս նաև Микаелян Г., նշվ. աշխ., էջ 382; Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 24, 54; Day. J., The Levant Trade in the Middle Ages. An extract from the Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century, Dumbarton Oaks Studies, Washington, 2002; www.doaks.org/etexts.html, p. 808; Otten-Froux Catherine, Le commerce cilicien du XII^e au XIV^e siècle, Arménie entre Orient et Occident, Paris, 1996, p. 136.

¹⁷ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 43:

¹⁸ Карпов С., Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII-XV вв., изд. Моск. ун-в., 1981, с. 32. Տե՛ս նաև Карпов С., Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII-XV вв.: проблемы торговли, Москва, 1990, с. 115.

նից բերված ստրուկներն այստեղից տարվում էին Եգիպտոսի գլխավոր նավահանգիստներ Ալեքսանդրիա և Դամիետտա¹⁹: Արդեն 1290-ականներից կիլիկյան նավահանգիստներում սկսում են ավելի աշխուժանալ միջնադարյան առևտրի այնպիսի խոշոր կենտրոններն, ինչպիսիք են իտալական՝ Պիզա, Ֆլորենցիա, Պիաչենցա, Մեսինա Անկոնա, Սիենա, Ռավեննա, Ամալֆի, ինչպես և լոմբարդական քաղաքները, Բարսելոնան, Նաբրոննան, Սևիլիան, Մայորկան, Մարսելը, Նիմը, Մոնպելյեն ու Մալթան: Հիշատակվում են նաև առևտրական շփումներ Լոնդոնի և Ֆլանդրիայի (Բրյուգե, Անտվերպեն) քաղաքների հետ²⁰:

Հուլավյան Իրանի խան Ղազանի և մամլուքների ռազմական բախումներից հետո պարզ դարձավ, որ մոնղոլական գերակայությունը Մերձավոր Արևելքում անխուսափելի կործանման է դատապարտված: Ազատվելով մոնղոլական վտանգից և տեղի տալով եվրոպական պետությունների ճնշմանը՝ սուլթանությունն, ի վերջո, 1305 թ. խաղաղության պայմանագիր է կնքում Հայկական թագավորության հետ, որի հետևանքով վերջինս շուրջ տասնհինգ տարի զերծ է մնում ավերիչ արշավանքներից²¹: Հարաբերական խաղաղության այս շրջանն անհրաժեշտ էր ինչպես Կիլիկիային ու Արևմուտքի առևտրական տերություններին, այնպես էլ մամլուքյան սուլթանությանը, որը պետք է վերականգներ պատերազմների հետևանքով քայքայված տնտեսությունը:

1308 թ. Կղեմես V պապն (1305-1314) էլ ավելի խստացրեց արգելքի պայմանները՝ սպառնալով այն խախտողներին զրկել քաղաքացիական բոլոր իրավունքներից²²: Իսկ 1311-1312 թթ. նա լիազորեց Հյուրընկալ Ասպետներին՝ բռնագրավել բոլոր այն քրիստոնյաների նավերը, որոնք առևտուր են իրականացնում Եգիպտոսի հետ²³: Նշենք, որ 1307 թ. Լևոն Դ-ը նոր արտոնագիր է շնորհում վենետիկցիներին, որով նրանք ազատվում էին մաքսատուրքից: Ինչպես նախկին շնորհագրերում, այնպես էլ այստեղ վենետիկը կրկին շեշտում էր Պորտեղլայով

¹⁹ Heyd W., *Մշվ. աշխ.*, հ. II, էջ 83, 555-556.

²⁰ Ալիշան Ղ., *Սիսուան*, էջ 363, 315, 376: Տես նաև Heyd W., *Մշվ. աշխ.*, հ. II, էջ 87-88; Ashtor E., *Մշվ. աշխ.*, էջ 39, 43, 44; Otten-Froux Catherine, *Մշվ. աշխ.*, էջ 137:

²¹ Микаелян Г., *Մշվ. աշխ.*, էջ 435:

²² Ashtor E., *Մշվ. աշխ.*, էջ 19:

²³ Նույն տեղում:

ազատ առևտրական կապի վրա, քանի որ վենետիկցիները Կիլիկիայի տարածքով առևտուր էին իրականացնում Դամասկոսի և Ասորիքի մյուս քաղաքների հետ²⁴: Արգելքների խստացմանը զուգահեռ՝ կիլիկյան մավահանգիստներում իրականացվող առևտրի ծավալները բավական մեծ արագությամբ սկսում են աճել: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ 1301 թ. վենետիկյան նավերի կողմից միայն Այաս ներկրված ապրանքաշրջանառության գումարը կազմել է 90000 ոսկի դուկատ²⁵: 1312 թ. Այասում նստող վենետիկյան պայլ Գրիգորիո Դոլֆին իր հպատակներից ստանում էր կես տոկոս մաքս, որը նրան բերում էր 7200 ֆրանկ (կամ՝ 600 ոսկի դուկատ) եկամուտ. ստացվում է, որ վենետիկցիների տարեկան շրջանառությունը կազմել է մոտ 1.5 մլն. ֆրանկ (կամ՝ 120000 ոսկի դուկատ)²⁶: XIII դ. վերջում և XIV դ. սկզբներին Արևելյան Միջերկրածովում Կիլիկյան Հայաստանի դերը մահմեդական աշխարհի և հարավ-եվրոպական պետությունների միջև իրականացվող առևտրում շատ ավելի մեծ էր, քան Կիպրոսի ու Կրետեի²⁷: Ըստ միջնադարյան առևտրի հայտնի ուսումնասիրող Գ. Բրատիանույի՝ Այասն իր ծաղկման շրջանում գերազանցել է Պերային, որը փաստորեն այդ ընթացքում Սևծովյան առևտրի գլխավոր դարպասն էր հանդիսանում²⁸: Իսկ հայտնի միջնադարագետ Է. Աշթորի կարծիքով, Այասը XIII դ. երկրորդ կեսի և XIV դ.

²⁴ Langlois V., *Le Trésor des chartes d'Arménie ou Cartulaire de la chancellerie royale des Roupeniëns*, Venise, 1863, p. 166. Տե՛ս նաև Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 56:

²⁵ Պետք է ավելացնել նաև լրացուցիչ այլ վենետիկյան նավերի շրջանառությունը, որն այս գումարի մեջ չի մտնում: Համեմատական կարգով նշենք, որ 1367թ. եգիպտական բոլոր նավահանգիստներից ջննդական նավերի կողմից արտահանման ապրանքաշրջանառության ծավալը կազմել մոտ 167 հազ. ոսկի դուկատ, իսկ, օրինակ, 1364 թ. Ջենովայի արտաքին առևտրի ողջ ծավալը կազմել է շուրջ 1 մլն. 570 հազ. դուկատ (ոսկի դուկատն իր ժամանակի ամենաթանկարժեք միջազգային դրամական միավորներից էր: Այն հատվում էր մաքուր ոսկուց և կշռում 3.452 գր.): Տե՛ս Ալիշան Ղ., Սիսուան, էջ 379: Տե՛ս նաև Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 44, 101:

²⁶ Ալիշան Ղ., Սիսուան, էջ 386: Տե՛ս նաև Ալիշան Ղ., Հայ-Վենետ, Վենետիկ, 1896, էջ 60: Բոռնազյան Ս., Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները Կիլիկիայի Հայկական պետությունում, Ե., 1973, էջ 263-264:

²⁷ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 43:

²⁸ Bratianu G., *Recherches sur le commerce Génois dans le mer Noire du XIII-me siècle*, Paris 1929, pp. 161-162.

առաջին կեսի Լևանտի²⁹ առևտրի գլխավոր կենտրոնն է եղել³⁰։ Չկարողանալով դիմակայել Այասի տնտեսական ներուժին՝ մամլուքները ձեռնամուխ են լինում Լաթաքիայի վերականգնմանն Ասորիքում, որը դարեցվեց կիլիկյան նավահանգիստն 1322 թ. ավերելուց հետո³¹։

Պապական արգելքների մեղմացման մեջ շահագրգիռ կողմերից մեկը Վենետիկյան հանրապետությունն էր, որը Ջենովայի կողմից դուրս մղվելով Սևծովյան տարածաշրջանից, ամբողջովին կլանվել էր մամլուքների հետ առևտրական կապերի ընդլայնմամբ։ Հայտնի են շատ դեպքեր, երբ վենետիկյան իշխանությունները դիմում են պապին՝ խնդրելով մեղմել սահմանված արգելքները³²։ Խաչակրաց նոր արշավանքի կազմակերպումն, իրականում, միայն քողարկում էր արևմտյան միապետերի և հռոմի պապի շահադիտական նկրտումները։ 1321 թ. միջնադարյան հեղինակ և քաղաքական գործիչ Մարինո Սանուտոն հռոմեացի Գրեգորիոս XXII պապին (1316-1334) ներկայացնում է մի գաղտնի ծրագիր, որի նպատակն էր վճռական քայլերի դիմել մամլուքյան սուլթանության դեմ պայքարում, որտեղ կարևոր ռազմավարական նշանակություն էր տրվում հայկական Կիլիկիային։ Երկու տարի պատասխան չստանալով՝ 1323 թ. նա կրկնում է իր դիմումը։ Միայն 1326 թ. ծրագիրը քննադատական պատասխան է ստանում³³։ Անշուշտ, տնտեսական շահն աստիճանաբար իր ձեռքն էր վերցնում արտաքին քաղաքականության դեկլ։ Շատ հաճախ պապության դիրքորոշումն ուրվագծվում էր միմյանց հետ կատաղի մրցակցության մեջ գտնվող Վենետիկի, Ջենովայի, Արագոնի և մյուս առևտրական տերությունների հետ ունեցած հարաբերությունների բովում։ Մասնավորապես, եթե Վենետիկի հանրապետության առևտրական ներուժը XIV դ. կախված էր Եգիպտոսի հետ ունեցած առևտրական կապերով, ապա Ջենովան, որի գործունեության

²⁹ Լևանտ (թարգմ. Արևելք) աշխարհագրական տերմինը շատ հաճախ տարածվել է արևելյան Միջերկրածովի, Սև ծովի, հունական կղզիների, ինչպես նաև ծովափնյա մահմեդական երկրների վրա։ Տե՛ս Day. J., նշվ. աշխ., էջ 807։

³⁰ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 104։

³¹ Otten-Froux Catherine, նշվ. աշխ., էջ 135։ Տե՛ս նաև Labib S., *Egyptian Commercial Policy in the Middle Ages*, "Studies in the Economic History of the Middle East, From the Rise of Islam to the Present Day", Oxford Un. Press, 1978, p. 67.

³² Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 27-28։

³³ Atiya S., *The Crusade in the Later Middle Ages*, New York, 1970, p. 125.

հիմնական դաշտը Սևծովյան տարածաշրջանն էր, ամեն կերպ փորձում էր խոչընդոտել իր գլխավոր հակառակորդին:

1323 թ. Հովհաննես XXII պապը արգելք է դնում Եգիպտոսի և Ասորիքի բոլոր քաղաքների հետ ընթացող նավագնացության վրա (արգելվում էին նույնիսկ ճանապարհորդությունները): Օրինախախտները պետք է վճարեին տուգանք՝ իրենց ապրանքների արժեքի կեսի չափով³⁴: Նույն Հովհաննես XXII-ը շուրջ 30000 ֆլորին է ուղարկում 1320 թ. մամլուքյան արշավանքից հետո Այասի շուտափույթ վերականգնման համար, որի առաքումն իրականացվեց միայն մի քանի տարի հետո³⁵: Պապի ձեռնարկած արմատական քայլերի արդյունքում՝ Ալեքսանդրիայում դադարեցվեց Վենետիկի հյուպատոսության աշխատանքը: Կայացվեց վճիռ, որի համաձայն վենետիկյան համայնքների բոլոր բնակիչները մինչև 1324 թ. ապրիլը պետք է թողնեն իրենց տարածքները, իսկ չհնազանդվողները պարտավորվում էին մեծ գումարի տուգանք վճարել³⁶: 1338 թ. Բենեդիկտոս XII պապը (1334-1342) մերժում է Վենետիկի խնդրանքը՝ հանել սահմանված արգելքները, սակայն 1344 թ.-ից պապական Կուրիան սկսում է արտոնագրեր շնորհել Եվրոպայի ծովային պետություններին, որոնք պետք է դրա դիմաց մեծ գումարներ վճարեին պապության գանձարան³⁷: Պապությունն արգելքներն ամբողջությամբ չի վերացնում, այլ, աստիճանաբար մեղմացնելով՝ փորձում առավելագույնս օգտվել այդ եկամտաբեր լծակից: Նույն՝ 1344 թ. վենետիկցիները հինգ տարվա պայմանագիր են կնքում սուլթանության հետ՝ ձեռք բերելով նոր, շահավետ արտոնություններ³⁸: Հայտնի է, որ այդ շրջանում եվրոպական հասարակության վերին խավի համար Լևանտյան առևտրական կապերը կենսական նշանակություն ունեին, որի ամբողջական դադարեցումն անընդունելի էր³⁹:

Նշենք, որ մինչև Այասի կորուստը (1337 թ.) Հայկական թագավորության տարածքում իրականացվող առևտրի ապրանքաշրջանառու-

³⁴ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 44:

³⁵ Ալիշան Ղ., Սիսուան, էջ 390: Տե՛ս նաև, Микаелян Г., նշվ. աշխ., էջ 454.

³⁶ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 45-47:

³⁷ Նույն տեղում, էջ 66:

³⁸ Heyd W., նշվ. աշխ., հ. II, էջ 44-46: Տե՛ս նաև Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 66-69:

³⁹ Ashtor E., նշվ. աշխ., էջ 47:

յունը մեծ ծավալների էր հասնում: Այդ են վկայում 1330-ականներին Վենետիկի, Ֆլորենցիայի, Սիցիլիայի և Հայկական Կիլիկիայի միջև ընթացող ակտիվ քաղաքական ու տնտեսական հարաբերությունները: Ըստ Ֆլորենցիայի առևտրական ներկայացուցիչ Ֆրանչեսկո Պեգոլուտտիի՝ Այասի գրավումից ընդամենը 4 տարի առաջ, այնտեղ աշխույժ առևտուր իրականացնող վաճառականները զգալի թիվ էին կազմում⁴⁰: Սակայն արդեն 1341 թ. մի փաստաթուղթ Այասում վենետիկցիների մասին վերջին հիշատակությունն է հանդիսանում⁴¹: 1347 թ. Այասի վերջնական անկումը⁴² լուրջ հարված էր իտալական հանրապետությունների առևտրական գործունեությանն Արևելքում: Կորցնելով ողջ Ասիայից Միջերկրական ծով դուրս եկող լավագույն այլընտրանքային դարպասը՝ արևմտյան տերությունները, անխուսափելիորեն, սկսում են ավելի զարգացնել իրենց առևտրա-տնտեսական հարաբերությունները Եգիպտոսի սուլթանության հետ:

Այսպիսով, Հայկական Կիլիկիայի պետության առևտրա-տնտեսական հարաբերությունների բուռն զարգացման արտաքին քաղաքական նախադրյալները մեկ ամբողջական համալիր են կազմում, որտեղ Հռոմի պապերի կողմից սահմանված արգելքները բավական ծանրակշիռ նշանակություն ունեցան: Ավելի քան հիսուն տարի իրականացված արգելքների քաղաքականությունը, որի գլխավոր խնդիրը Եգիպտոսի սուլթանությանը տնտեսական շրջափակման միջոցով ծնկի բերելն էր, չհասավ իր վերջնական նպատակին: Իսկ խաչակրաց նոր արշավանքն այդպես էլ մնաց լոկ պատրանք: Նպատակ ունենալով իրականացնել ռազմա-քաղաքական մեծ ծրագիր, արգելքները վերածվեցին յուրատեսակ գործիքի միջազգային տնտեսական ու քաղաքական հարաբերություններում: Այդ ժամանակահատվածում Արևելքի և Արևմուտքի տերությունների միջև ընթացող բազմակողմանի դիվանագիտական շփումների մանրազնին ուսումնասիրությունը, մասնավորապես, ռազմա-քաղաքական հարաբերություններին զուգահեռ կնքված առևտրական պայմանագրերի ժամանակային հաջորդականությունը, թույլ է տալիս առավել

⁴⁰ Պտուկեան Զ., Կիլիկեան Հայաստանի դրամները, Վիեննա, 1963, էջ 45-46:

⁴¹ Ալիշան Ղ., Հայ-Վենետ, էջ 41:

⁴² Микаелян Г., նշվ. աշխ., էջ 464:

ճշմարտացի գնահատական տալ տիրող միջազգային իրադրությանը: Մերձավորարևելյան տարածաշրջանում ուժերի հարաբերակցության կտրուկ շրջադարձի արդյունքում, արգելքների միջոցով օգտագործվող քաղաքական լծակն, ի վերջո, սպառում է իրեն: 1320-ական թթ. իրանյան մոնղոլների գերակայության վերջնական անկումից հետո տնտեսական շրջափակումը Եգիպտոսի սուլթանությանը սանձելու միակ հնարավորությունն էր, որի իրականացման միջոցների կորստի պայմաններում մամլուքներն անցնում են վճռական քայլերի, որոնցում Կիլիկիայի հայկական պետության կործանմանն առաջնահերթ նշանակություն էր տրված:

*ՅՈՒՐԱԲ ԴԵՎՈՐԴՅԱՆ
ԻԻ ՈԱՆ ՐԱ*

**ПАПСКИЕ ЗАПРЕТЫ И ТОРГОВЛЯ КИЛИКИЙСКОГО
АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВА (1291-1344)**

РЕЗЮМЕ

Развитие торгово-экономических отношений Киликийской Армении имеет целый комплекс предпосылок. После падения опорных пунктов крестоносцев на сирийско-палестинском берегу Средиземного моря, в частности Акки, Бейрута, Сидона и Тира, Киликийская Армения стала следующей станцией Западных государств для реализации своих политических и экономических планов. После падения Акки (1291 г.) папство установило запрет на торговлю с мамелюкским Египтом и его владениями на сирийском берегу. Главной целью было экономическая блокада Египетского Султаната и реализованное новое Крестовое походе. Для итальянских и других европейских морских держав, киликийские порты, особенно Айас, совместно с Кипром стали главными посредниками в торговле с мамелюками и сирийскими городами. В течение короткого времени торговый товарооборот в Айасе достиг до огромных размеров. Хотя запреты были лишь инструментом в руках папы и европейских государств и не реализовали свою главную цель, но они стали одним из главных стимулов в развитии торговых отношений Киликийской Армении.